

Englannin hegemonia ja humanistinen tutkimus (Vesa Oittinen - Kari Väyrynen)

"Something must be wrong in the circulation of ideas", totesi tunnettu amerikkalainen estetiikan tutkija ja filosofi Richard Shusterman. Viime vuonna *The Chronicle*-lehdessä ilmestyneessä artikkelissaan hän tunnustaa kiusaantuneensa englannin kielen yhä kasvavasta ylivallassa humanistisilla aloilla ja etenkin filosofiassa. Amerikkalaisten kielellinen arroganssi on hänen mukaansa johtamassa siihen, että edes ranskan, saksan tai espanjan kaltaisilla vanhoilla sivistyskielillääkään ilmestyvää kirjallisuutta ei enää noteerata. Etenkin uudemman polven amerikkalaiset filosofit "tuntuvat ajattelevan, ettei ole tarpeen siteerata tuoreempaa tutkimusta, jota ei ole kirjoitettu tai käännetty englanniksi".

Trendi on Shustermanin mielestä huolestuttava, koska se johtaa paitsi kansainvälisen filosofisen keskustelun yhdenmukaistumiseen ja sitä kautta sen hiipumiseen, myös siihen että kyky eurooppalaisen filosofian klassisten tekstien syvällisempään käsittämiseen uhkaa hävitä. Jos Aristotelesta, Descartesia tai Kantia tutkitaan ainoastaan englanninkielisten käännösten kautta, moni tärkeä vivahde katoaa. Shusterman päätyykin vaatimaan amerikkalaisilta kollegoiltaan enemmän kielipintoja ja - ennen kaikkea -syvällistä asennemuutosta, "vahvempaa sitoutumista monikielisyteen".

Mutta onko englannin ylivalta vain amerikkalaisten ongelma? Ainakin Suomessa se tuntuu olevan myös suomalaisen humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ongelma. Englanti on viimeisen vuosikymmenen aikana vallannut yhä enemmän sijaa yliopisto-opetuksessa sekä yliopistojen ja Suomen Akatemian tutkimuspoliittisissa ratkaisuissa. Suomea äidinkielenään puhuvat opettajat yrittävät pitää luentoja englanniksi, virantäytöissä asiantuntijat valitaan enenevästi englanniksi kirjoittavan enemmistön intressien mukaan ja Suomen Akatemia vaatii hakemuslomakkeita täytettäväksi englanniksi, vaikka tutkittaisiin esim. saksalaista filosofiaa tai romaanista kirjallisuutta.

Suomalais-ugrilaisella laitoksella toimiva tutkijaopiskelija Janne Saarikivi kirjoitti jo viime vuonna kokemuksistaan eräässä professorin virantäyttölautakunnassa. Siellä "asiantuntijat antoivat miinusta kaikille hakijoille, jotka olivat erehtyneet julkaisemaan väitöskirjansa suomeksi. Täytettävä professuuri oli kuitenkin Suomen suurimmassa yliopistossa ja kuului suomen ja sen sukukielten koulutusohjelmaan" (*Ylioppilaslehti*13/2000).

Lokakuussa kerrottiin Seitsemän uutisissa, miten yliopistojen luennot ovat yhä useammin englanninkielisiä. Pätjän lopussa haastateltiin erästä yliopistomaailman päättäjää - jääköön nimi tässä armeliaasti mainitsematta -, jolta kysyttiin, eikö englannin tunkeutuminen yliopistoihin haittaa suomen mahdollisuuksia sivistyskielenä. "Riippuu siitä, kuka pitää suomea sivistyskielenä", oli vastaus. Päättäjätä täsmäsi vielä, että suomi on kyllä suomalaisten mielestä sivistyskieli, mutta ei välttämättä ulkomaalaisten.

Vaihtoehdoton kieli-imperialismi

Kysymys ei kuitenkaan ole vain vastakohta-asetelmasta englanti - suomi. Vaikka niin sanottujen "kansallisten tieteiden" olettaisikin käyttävän pääsääntöisesti suomea julkaisukielenään, on tietysti selvää ettei suomesta (tai ruotsista) koskaan voi tulla suomalaisen tieteen pääkieltä. Näin ei ajatellut edes suomalaisuuden esitaistelija Johan Vilhelm Snellman. Hän päinvastoin julkaisi filosofisen pääteoksensa silloisella tieteen maailmankielellä saksaksi. Snellman ei silti tässäkään asettanut kansallista ja kansainvälistä jyrkästi vastakkain, vaan korosti niiden dialektiikkaa: hänen mukaansa tieteenharjoittajien vastuulla on kansainvälisen tutkijayhteisön toimintaan osallistumisen ohella kirjoittaa myös kotimaisilla kielillä korkeatasoisen kansallisen keskustelun

ylläpitämiseksi.

Mutta nykyään tilanne on muuttumassa yhä mustavalkoisemmaksi ja vaihtoehdottomammaksi. Englanti ei jyrää alleen enää vain pieniä kansalliskieliä, vaan myös muut suuret eurooppalaiset kulttuurikielet, ennen kaikkea saksa ja ranska alkavat olla uhanalaisia. On jo ilmennyt tapauksia, joissa muita kansainvälisiä kongressikieliä käyttäviä tutkijoita on suorastaan syrjitty esimerkiksi professuurien täytoissä. Näin mm. filosofiassa ja kirjallisuustieteessä. Vain englantia osaavat asiantuntijat ovat joutuneet tunnustamaan suoraan, etteivät he ole kyenneet puutteellisen kielitaidon vuoksi arvioimaan kaikkien hakijoiden tuotantoa. Tällaista syrjintää siedettäessä monipuolinen kielitaito ja siihen kytkeytyvä kulttuurintuntemus muodostuu käytännössä dismeriitiksi. Ainakin humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla tämä vääristymä johtaa jatkuessaan suuriin intellektuaalisiin menetyksiin.

Pakotetaanko kansainvälistymisen nimissä kaikki tutkijat vähitellen käyttämään englannin kieltä? Jos näin on, kansainvälistyminen ei johda pluralismiin ja erilaisuuden ymmärtämiseen vaan uuteen ylikansalliseen monokulttuuriin. Englannin muuttuessa yleiseksi kommunikation kieleksi siitä on vaarana tulla "kapulakieltä", jossa menetetään englanninkielisenkin kulttuurin vivahteet ja syvärakenteet. Kieli, ajattelutapa ja tuntemistapa liittyvät toisiinsa eikä ole viisasta irrottaa mitään kieltä kulttuurisesta taustastaan. Silloin kulttuuri latistuu populaarikulttuuriksi ja rikas eurooppalainen kulttuuriperinne, joka koostuu nimenomaan vahvoista kansallisista kulttuureista, on vaarassa kadota.

Tulevaisuus: kohti kulttuuriperinteiden yhdenmukaistumista?

Nokia-Suomessa tunnutaan yleisestikin suhtautuvan kieleen insinöörin näkökulmasta. Ajatellaan, että kieli on pelkkä "väline", jota käytetään informaation siirtoon. Kun tämä pragmaattinen ja kielen kulttuuriset ja historialliset aspektit täysin sivuuttava näkemys kerran on omaksuttu, näyttäytyy englannin yksinomaisen käyttö jo täysin luontevalta ja rationaaliselta valinnalta. (Juuri tällä samalla argumentilla myös vaaditaan "pakkoruotsin" poistamista ja siirtymistä kätevämpään englantiin myös pohjoismaisessa kanssakäymisessä.)

Toisin kuin insinöörivetoisessa Suomessa, on muualla Euroopassa kiinnitetty huomiota siihen, että englannin hegemonia-asema ei ole puhtaasti kielellinen ongelma. Tunnettu ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu on todennut, että englannin valta on johtanut myös spesifisesti amerikkalaisten ongelmanasetteluiden ja näkemysten mähinnousuun Euroopassa. Kielellisen hegemonian ohella on siis kyse kulttuurisesta ja symbolisesta hegemoniasta. Englannin kielen ylivalta voikin piilevästi johtaa Euroopan monipuolisten kansallisten kulttuuriperinteiden - ja yliopistoja ajatellen

tutkimusperinteiden - yhdenmukaistumiseen. Humanististen ja yhteiskuntatieteiden kannalta tämä olisi vakava menetys.

Ehdotus

On tietysti selvää, että englanti on nykyään tieteen kansainvälinen kieli ja että englannin käyttö on tällä hetkellä vaivattomin tie osallistua kansainvälisen tiedeyhteisön käymään keskusteluun. Sen valta-asema tuskin horjuu, ainakaan lähitulevaisuudessa. Tämä käytännöllinen etu ei kuitenkaan saisi johtaa muiden merkittävien kieli- ja kulttuuriperinteiden suoranaiseen syrjintään. Siksi ehdotammekin seuraavien ammatti- ja hallinto-eettisten periaatteiden julkilausumista ja noudattamista professuurien ja Suomen Akatemian virkojen täytoissä:

1. Arviointimenettelyn täytyy kohdella hakijoita tasapuolisesti riippumatta heidän käyttämästään julkaisukielestä;
2. tutkijan kotimaisilla kielillä ilmestyneelle tuotannolle tulee antaa yhtäläinen painoarvo vieraskielisen tuotannon rinnalla;
3. virantäytöissä tulee aktiivisesti huolehtia paitsi asiantuntijoiden tutkimusalueisiin, myös käytettyihin kieliin liittyvästä pätevyydestä;
4. Suomen Akatemian haut on voitava tehdä englannin ohella myös kotimaisilla kielillä ja muilla keskeisillä kongressikielillä.

Kohtaan 2) lisäksi täsmennyksenä vielä, että myös tieteellisesti tai sivistyksellisesti merkittävien tekstien suomennot/ruotsinnokset olisi syytä ottaa sopivalla tavalla meriittinä huomioon. Tällä hetkellä esimerkiksi Akatemia ei tutkijan pätevyyttä arvioitaessa lainkaan noteeraa käännöstoimintaa, vaikka esimerkiksi Aristoteleen tai Descartesin suomentaminen (vieläpä kommentaarilla varustettuna laitoksena) on täysin muuhun tieteelliseen työhön rinnastettava prestatio.

Lyhyesti, toivoisimme, että suomalaisessakin humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä julkaisutoiminnassa noteerattaisiin Richard Shustermanin kriittiset huomiot ja sitouduttaisiin nykyistä vahvemmin monikielisen tieteellisen kulttuurin ihanteeseen nykyisen yksipuolisen angloamerikkalaisuuden sijasta.

Kirjoittajista Vesa Oittinen on fil. tri, dosentti ja akatemiaturkija Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutissa. Kari Väyrynen on fil. tri, filosofian lehtori ja dosentti Oulun yliopistossa.